

# OCENE - ZAPISKI - POROČILA - GRADIVO

## Konceptualizacija temporalnosti post-jugoslovenske književnosti u studiji Aleksandra Mijatovića

Aleksandar Mijatović, 2020: *Temporalities of Post-Yugoslav Literature: The Politics of Time*. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books.

Knjiga *Temporalities of Post-Yugoslav Literature: The Politics of Time* Aleksandra Mijatovića, konceptualizuje dimenzije temporalnosti jugoslovenske tradicije i nasljeđa u domenama nauke, književnosti, kulture i politike. U ovoj knjizi Aleksandar Mijatović izlazi iz okvira konvencionalnih povijesnih i političkih istraživanja, te se umjesto toga fokusira na ono što identifikuje kao najbitniji aspekt pojma post-jugoslovenske književnosti: na pojam temporalnosti.

Istorije književnosti, sve do ove knjige, nisu uspjele da u obzor svojih istraživanja uključe ovaj naizgled očigledni, ali inherentno zamršeni aspekt književne klasifikacije: odnos između književnosti i vremena. Zapravo, najveći broj studija koje u svom naslovu imaju sintagmu „post-jugoslovenska“, metodološki ne pokušavaju definisati ni političko-istorijski kontekst, a pogotovo vremenski aspekt ovog fenomena.

Prije nego što definiše što čini post-jugoslovensku književnost, imperativno opisuje temporalnost ovog aspekta proučavanja. Mijatović mit o temporalnosti razbija u tri temeljna elementa, koja ispituje i rasvjetljuje u početnom poglavlju. On, naime, raspravlja da post-jugoslovensku književnost možemo posmatrati istovremeno kao jedinstven i složen koncept koji se sastoji od tri komponente: post, jugoslovenske i književnosti. On nadalje tvrdi da se svaka od ove tri komponente može identifikovati kao nezavisni koncept, kao što je arugumentovao u knjizi:

Da rezimiramo, sada možemo razlikovati tri vrste odnosa između književnih i političkih zajednica. U prvom tipu književnost se uzima kao izraz političkog entiteta ili ideje. U drugoj vrsti, književnost predstavlja ono što je isključeno iz uspostavljenog i već formiranog političkog entiteta ili identiteta. U trećem tipu književnost predstavlja nesumjerljivost razlika, njezinu nesvodivost na prethodne identitete. Sve tri vrste djelotvorne su u djelima (post)jugoslovenske književnosti. (Mijatović 2020: 123)

Drugo poglavlje ove knjige posvećeno je traumatičnom istorijsko-političkom događaju koji je (pre)oblikovao Jugoslaviju kao državu, a posljedično i sve državne ideološke oblike, pa tako i književnost i istoriju književnosti. Mijatović analizira procese konstruisanja jugoslovenske države i nacije, koje je pratio porast rasizma, nacionalizma i ksenofobije. Posljedično, tokom posttranzicijskog razdoblja, žarko željena liberalna demokratija i tržišna ekonomija doživjele su transformaciju u populističke vlade i oligarhijski kapitalizam (2020: 34). Mijatović zatim nastavlja s rasvjetljavanjem novije istorije i traumatične 1989. godine, predstavljajući niz postkolonijalnih, istorijskih i političkih pristupa tom traumatičnom razdoblju. U tom smislu, ovo predstavlja novu i revitalizovanu perspektivu nedavne traumatične povijesti, nastojeći rasvjetliti prostorni i granični raspad Jugoslavije. Ova godina označava nastavak dugogodišnjih disputa i napetosti između centripetalnih i centrifugalnih tendencija u Jugoistočnoj i Srednjoj Evropi. To uključuje ujedinjenje ili osamostaljenje manjih država.

Važna tema recentnijih istorijskih i književnih knjiga i studija, jeste AB revolucija – koja nije ni bila prava revolucija – već samo ime za rušenje države i političkog sistema koji je već bio iznutra srušen. Tradicija reprezentacije političkih (s)lomova u nauci i književnosti počela je da uzima maha nakon rata i raspada Jugoslavije, kada je AB revolucija ušla u naučne i književne diskurse. AB revolucija koja se dogodila 1988. godine bila je početak krvavih građanskih sukoba na kulturno-političkom prostoru, a Aleksandar Mijatović tvrdi da:

Događaj iz 1989. nije samo vezan uz Istočnu i Srednju Evropu, nego jest takođe svojevrsni spektakularni povratnik iz 1789. koji je opsjedao Zapadnu Evropu tokom dva stoljeća. Vulf je predložio razumijevanje “izvanredne revolucije iz 1989. kao podsticaj i priliku za preispitivanje našeg mentalnog mapiranja Evrope. U ovoj deceniji državu blagostanja zamijenio je neoliberalni tip upravljanja. Zapadnoevropske lijeve stranke ušle su u fazu negiranja svoje komunističke „predistorije“, stvarajući „treći put“ kao tehniku odricanja. To poricanje prošlosti izazvalo je istorijski revizionizam kod desnih stranaka. Bilo kako mu drago, neki istraživači odbijaju da definišu događaj iz 1989. kao *revoluciju*. (2020: 26)

Tek u 21. stoljeću, kada su se nacionalne književnosti prateći nacionalne politike, već učvrstile u južnoslovenskom interkulturnom kontekstu, a nacionalni koncepti države jasno definisale svoje politike, počinje post-jugoslovenska književnost ponovno uspostavljati svoj međuknjiževni karakter.

*Homo politicus* jugoslovenskog samoupravnog socijalizma trebao je biti spašen svojom transformacijom u *homo oeconomicus*. Kako neki autori raspravljati, neoliberalno preoblikovanje jugoslovenskog političkog subjekta, kao otklon od političkih ka ekonomskim kategorijama, pojavio se u razdoblju tranzicija. Tokom tranzicije ukalupljen je socijalistički *homo oeconomicus* u *homo debitor*. (2020: 160)

U nacionalnim književnostima post-jugoslovenske književnosti počinju se pisati književna djela koja preispituju politike i ideologije koje su dovele do novih političkih i društvenih uređenja, pa se i sam tranzicioni period, nakon rata i raspada Jugoslavije, pojavljuje u romanima kao važna politička i ekonomska tema, zato ova Mijatovićeva studija ima važan značaj kao polazište za konceptualizaciju književnosti i književnih zajednica u post-jugoslovenskom periodu.

Predstavljajući još jednom vremensko poimanje događaja, on komentariše Homi Babu, čime razjašnjava distancu između gledatelja i istorijskog događaja. Slično tome, pristup semiosfere Jurija Lotmana tvrdi da je istorija ponovno sastavljanje događaja posmatranih iz buduće perspektive.

Jedna od osnovnih Lotmanovih postavki jeste da se kretanje naprijed u svim semiotičkim sistemima (kulturnim, povjesnim i sl.) ostvaruje na dva načina. Prvo kretanje ostvaruje se u obliku postupnih promjena, a drugo kretanje ostvaruje se putem eksplozije. Šta je zapravo „postupno kretanje“, a šta „eksplozija“? Postupno kretanje je kretanje događaja i procesa unutar sistema predvidljivim tokom. Ono je sporo, često čovjekovom opažaju nedostupno i nevidljivo, i ima linearan karakter. Primjera radi, jezički procesi su za čovjekovo oko neprimjetni jer se dešavaju postepeno i ne odvijaju se na svim prostorima ujednačeno, ali imaju veliku progresivnu snagu. S druge strane, eksplozivni procesi su antiteza postupnim i oni stoje u odnosu jedan prema drugom. Nemoguće je potpuno uništenje bilo kojega od njih dvaju, jer bi to bio i nestanak samoga sistema. Eksplozija podrazumijeva nepredvidljivost događaja. Eksplozivni događaji uvlače u sebe djelove drugih sistema, prema riječima Lotmana, privlače elemente iz drugih sistema i prave prozor na granici dvaju sistema, i na kraju prave poremećaj u linearnom kretanju. Ti procesi obezbjeđuju novatorstvo, to jest originalnost i visok stepen informativnosti elementa koji postaje dominantan u procesu nakon eksplozije. Lotman napominje: „Izbor budućnosti ostvaruje se kao slučajnost. Stoga on sadrži vrlo visok stupanj informativnosti. Istovremeno, trenutak izbora znači presijecanje onih puteva kojima je suđeno da ostanu samo potencijalno

mogući, ali i znači trenutak kada zakoni uzročno-posljedičnih veza ponovo stupaju na snagu“ (Lotman 1998: 21). Ono što se dogodilo kao slučajno u rekonstrukciji događaja pokazuje se kao jedino moguće. Tako bi i dekonstrukcija pojma post-jugoslovenskog statusa mogla bi se pokazati ključnom u rasvjetljavanju statusa Jugoslavije nakon raspada, kao eksplozivnog procesa koji je napravio poremećaj u linearnom razvoju jugoslovenske književnosti. Stoga je umjesno zapitati se ustvari je li „post“ nužna konstrukcija, nakon raspada jedne države kakva je bila Jugoslavija. Evo kako Mijatović vidi taj problem, te donosimo citat iz spomenute knjige:

Kao što je poznato, „post“ u „postmoderni“ ne odnosi se na kraj moderne. „Post“ u „postkolonijalnom“ ne odnosi se na slobodu (ponovo) koju su stekle kolonizovane nacije. „Post“ u (post) jugoslovenskom ne označava samo raspad Jugoslavije. Isto tako ni Jugoslavija ne označava integraciju. Pokušaj da se Jugoslavija definiše samo u smislu integracije naroda pokazao se kao opasna operacija. „Post“ u „postmodernom“ ukazuje na neodvojivost početka i kraja modernosti, a „post“ u „postkolonijalnom“ definiše saučesništvo porobljavanja i oslobođenja. U tom smislu, možemo primijetiti da „post“ u „(post)jugoslovenskom“ označava, barem, miješanje integracije i dezintegracije, spajanja i razdvajanja, uspostavljanja i rastakanja. Ta se ispreplitanja, prožimanja i nerazličitosti ne mogu zamisliti kao linearna homogenost vremena ili kao tok kroz prošlost u sadašnjost i izbijanje budućnosti iz vrtloga nastalog spajanjem prošlosti i sadašnjosti. (2020: 93)

Iz toga slijedi da je potrebno objašnjenje događaja koji su se zbili kako bi adresirala samosvijest istorije o sopstvenim događajima. Neko bi se mogao zapitati može li se cijelo čovječanstvo smatrati postmodernim. To dovodi do pitanja imaju li male zemlje ili zemlje u postpolitičkoj fazi potencijal za novi početak ili je raspad Jugoslavije kraj jedne političke ere, te nam ni post-jugoslovenska književnost nije bila ni potrebna. Slično tome, politika Hladnog rata može se posmatrati kao primjer ovog fenomena: „Prošlost je preoblikovana, a ono što se prije smatralo sukobom između različitih etničkih, rasnih, klasnih i vjerskih skupina sada se predstavlja kao međusobni pokolj“ (2020: 121).

Raspravljajući o problemu jugoslovenske književnosti, Mijatović ilustruje taj fenomen na primjeru vezanosti Danila Kiša za tu književnost i njegovog dekonstruktivnog pogleda na jugoslovensko kao isključivo političko. Mijatović ponovno potvrđuje uvriježeno stajalište da je Kišovo djelo oprimjereno u njegovom vrlo glasovitom i kanonskom tekstu *Čas anatomije*. Ovo poglavlje Mijatovićeve knjige od velike je važnosti jer daje rigorozna i nijansirana čitanja južnoslovenske interkulturalne komparativne književnosti.

Južnoslovenska književnost u svom razvoju između Drugog svjetskog rata i sedamdesetih godina doživljava svoj zenit. Dotle je jugoslovenska politika, izašla iz borbe i krvavog sukoba, najstrašnijeg u njezinoj povijesti prolazila kroz jedan relativno stabilan politički sistem, žurila novom krvavom sukobu, kako bi završila svoj život, a odatle postala post-jugoslovenska.

Postoji tendencija da se neka „nacionalna književnost“ metodološki posmatra kao cjelovit sistem u kantovskom smislu riječi, onda je jasno da postoji određena uzročno-posljedična, dijalektična veza i odnos između te nacije i književnosti, između politike i književnosti. No, ipak politika i književnost često djeluju kao da su nespojivi: heterogeni i oprečni, te se žele poništiti: „Nije li idealni politički svijet, svijet u kojem politika ne postoji? Nije li uvijek najveći san politike bio da se oslobodi politike?“ (Siebers 1993: 33). Vezivni element dva heterogena načina mišljenja, književnog i političkog, koji omogućuje da se dvije divergentne ljudske prakse spoje je fikcija. San književnosti je da se oslobodi politike, paradoksalno, tako što će je usisati u svoj diskurs i učiniti dijelom svoje utopijske optimalne projekcije stvarnosti bez politike i bez ideologije: „Nama, dakle, Jugoslovenima, nama *homo politicus*, a ostalima sve ostalo, sve ostale dimenzije tog čudesnog kristala sa stotinu površina, tog kristala što se zove *homo poeticus*, te poetične životinje koja pati jednako od ljubavi koliko i sa svoje smrtnosti, od metafizike koliko i od politike [...]. Da li smo zaslužili takvu sudbinu? Bez sumnje“ (Kiš

2006: 83). Ne bi li logičan zaključak bio da je san post-jugoslovenske književnosti bio da se oslobodi bauka jugoslovenske književnosti, te da nacionalne post-jugoslovenske književnosti žive izvan, ili mimo toga koncepta?

Kišova poruka je jasna da pisci, a i čitaoci kao i recepcija knjiga iz onog vremena i prostora, nije mogla da se otrgne silama političkog i nacionalnog kao jednog od derivata ideološkog i dogmatskog mišljenja, i kao takva morala je biti tragična. Isto kao što to ne može ni u post-jugoslovenskom periodu. Bez obzira na očigledno nezadovoljstvo (ili bijeg) jugoslovenskih pisaca zbog političkog tumačenja njihovih djela, svakako i oni sami su svojim knjigama učestvovali u formiranju jedne šire povijesne slike (mozaika), uloge čovjeka u društvu i politici kao dominantom društvenih kretanja, i čovjekovog političkog djelovanja.

Knjiga Aleksandra Mijatovića unapređuje naše razumijevanje složenog međudnosa književne produkcije i političkog identiteta unutar post-jugoslovenskog konteksta, čime se naglašava sveukupni doprinos knjige polju južnoslovenskih književnih studija sa svojim metodološki zdravim, podsticajnim analizama i inovativnim perspektivama.

*Ethem Mandić*

Fakultet za crnogorski jezik i književnost  
[ethem.mandic@fcjk.me](mailto:ethem.mandic@fcjk.me)

*Slavistična revija 72/3 (2024): 321–324*

DOI 10.57589/srl.v72i3.4191

Tip 1.19